

І.В. Єршова-Бабенко, Н.В. Кривцова

**ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНОЇ ДО
ІННОВАЦІЙНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(ДІАГНОСТИЧНА К-МЕТОДИКА «ВИДАЛЕННЯ ЗАЙВОГО»)**

Єршова-Бабенко І.В., Кривцова Н.В. Психологічні ресурси обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності, з позицій психосинергетики (діагностична К-методика «Видалення зайвого»)⁴. У статті розглянуто психосинергетичний підхід для вирішення проблеми розуміння психологічних ресурсів, їх специфіки у обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності в сучасних умовах. Запропоновані концептуальна модель «ціле-в-цілому», механізм «неврахований продукт/суб'єкт», К-метод «Створююча Сила» та композиційна діагностично-корекційна методика «Видалення зайвого». Показана ефективність симптомокомплексу композиційної організації психологічних ресурсів в потенціал її самореалізації як діагностичного та корекційного інструментарію дослідження особливостей обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності.

Ключові слова: психосинергетичний підхід, композиційний метод «Створююча Сила», діагностично-корекційна методика «Видалення зайвого», концептуальна модель «ціле-в-цілому», обдарована особистість, психологічні ресурси, потенціал самореалізації.

Єршова-Бабенко И.В., Кривцова Н.В. Психологические ресурсы одаренной личности, склонной к инновационно-исследовательской деятельности, с позиций психосинергетики (диагностическая К-методика «Удаление лишнего»). В статье рассмотрены психосинергетичний підхід для рішення проблеми розуміння психологічних ресурсів, їх специфіки у одаренної особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності в сучасних умовах. Предложено концептуальна модель «целое-в-целом», механізм «неучтенный продукт/субъект», К-метод «Создающая Сила» и композиционная диагностико-коррекционная методика «Удаление лишнего». Показана ефективність симптомокомплексу композиційної організації психологічних ресурсів в потенціал її самореалізації в якості діагностичного і корекційного інструментарію дослідження особливостей одаренної особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності.

Ключевые слова: психосинергетичний підхід, композиційний метод «Создающая Сила», діагностико-коррекційна методика «Удаление лишнего», концептуальна модель «целое-в-целом», одаренна особистість, психологічні ресурси, потенціал самореалізації.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, організм, психіка і особистість людини знаходяться під безперервним процесом емоційно напружуючої негативної інформації, безперервного каскадного характеру [6] вкрай негативних подій соціуму (гібридні війни, кризи і под.). З цим пов'язано виникнення проблеми розуміння психологічних

⁴ Стаття продовжує перші дві «Теоретичний підхід до вивчення особистісних цінностей у обдарованої особистості. Діагностична К-методика «10×10» та «Явище і механізм «неврахованого суб'єкту/продукту» в поведінці обдарованої особистості: психологічний аспект (основи психосинергетики)», опубліковані в [7; 8] в 2018 р.

особливостей процесу і механізмів самореалізації особистості, її потенціалів, ресурсів і резервів та їх специфіки у обдарованій особистості в цих умовах та зростаюча її актуальність.

Одним з нових аспектів у цьому питанні є швидкість втрати сучасним навколишнім середовищем/системою такого показника як людиномірність, зміна кола цінностей та необхідних компетенцій, з'явлення явища критичної різниці між існуючим та потрібним. Інноваційно-дослідницька складова самоорганізації буття і становлення людини стає необхідною умовою її повсякденного життя й успіху сучасних фахівців. При цьому, обдарована особистість характеризується присутністю третього рівня критичної різниці – в аспекті початкової відмінності процесу розвитку її особистісних цінностей від соціальної норми цього процесу [7]. Саме критична різниця стає джерелом агресивності. Наші дослідження довели, що в певних умовах (S-режим-атрактор потенціалу самореалізації особистості) саме така особистісна тенденція як агресивність поряд з ригідністю виконують функцію ресурсів стійкості в мінливих умовах, які забезпечують можливості витривалого самоздійснення особистості за будь-що зі збереженням власної цілісності і продуктивності, в тому числі й в професійній сфері [14]. З іншого боку, зростання чутливості до кризи можливо розглянути як необхідні умови креативності та інноваційної активності особистості дослідника інформаційних ресурсів, тоді як ціннісні орієнтації особистості, яка самоактуалізується (прийняття себе, власного життя в цілому, інших людей та всесвіту як є) стають джерелом витривалості самореалізації обдарованої людини [12], а також певний рівень нестійкості до стресорів сприяє стрибку потенціалу самореалізації особистості взагалі [14].

Все це вимагає від обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності вже не тільки неординарних рішень (креативних, творчих), а й певного рівня потенціалу самореалізації особистості в цілому, наявності ресурсів авто-еко-організації, самотрансценденції, синергії і готовності до самогармонізації в мінливих умовах.

Поряд із цим виникає проблема діагностування такого моменту і визначення «точки розриву», ймовірності «поломки» та зростання чутливості творчообдарованої особистості до кризи, в той же час виникає проблема передбачення такої якості її компетенцій, які зможуть самоперетворюватися на необхідні з потрібною адекватністю умовам буття й становлення.

Аналіз останніх публікацій. На сучасному етапі розвитку досліджень проблема обдарованої особистості та психологічних особливостей її проявів в наведеному аспекті розглядається в контексті створення теоретичних моделей, методик діагностування та технологій активізації певних якостей.

Аналіз наукових першоджерел показав, що розглядаються теоретико-методологічні аспекти соціальної творчості спільнот (В.В. Москаленко, Т.І Сила та ін.), аксіогенез особистості і розвиток обдарованості (О.Л Музика та ін.), причому смисложиттєві орієнтації та життєві цілі розглядаються як чинники аксіогенезу музично обдарованих студентів (О.О. Музика та ін.), ціннісно-смилова регуляція професійного самовизначення особистості (А.О. Курбатова та ін.); аналізуються особистісні цінності інтелектуально обдарованої особистості (Д.К. Корольов та ін.), духовні цінності в структурі здібностей літературно обдарованої особистості (Е.В. Загурська, Д.М. Овсянико-Куликовський та ін.) і духовні здібності особистості (О.І. Кузнецов та ін.), в тому числі ціннісні аспекти самореалізації особистості (О.І. Пенькова); розглядаються розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (І.М. Грицюк, Н.О. Денис та ін.) та

можливості використання механізму переструктурування для розвитку інтелектуально-творчої обдарованості учнів (О.В. Губенко та ін.) і теоретизації соціальної обдарованості через наукову рецепцію психологічних концепцій (О.П. Демченко та ін) [1].

Для вирішення проблеми психологічних ресурсів обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності, поставленої в вищевикладеному ключі, представлена психосинергетика (синергетичний підхід до розуміння психіки як системи синергетичного порядку, і, відповідно, особистості, пізнавальної і ін. видів діяльності), її концептуальна модель «ціле в цілому/ціле-в-цілому», що містить цілісність, складність, нелінійність, і похідні цієї моделі, а також теоретичні засади психосинергетики, їх обґрунтованості як теоретичних і концептуальних основ наукової психології, а також її практичних аспектів (композиційний метод «Створююча Сила», діагностичні, корекційні та розвиваючі методики) [22]. Композиційний метод «Створююча Сила», в подальшому «К-метод», розроблений в рамках психосинергетики і її концептуальних позицій [5], містить групу методик, в подальшому «К-методики», створених на основі К-метода (1991–2015), «10×10», «Викреслювання»/«Видалення зайвого» або «Розвиток нелінійного мислення» та ін. У контексті даного підходу розглядається нове для психологічної науки явище – критична різниця й її одночасний прояв на двох і більше рівнях: на рівні швидкості (за даними психології особистісні цінності змінюються повільніше інших складових особистості, «в останню чергу»), на рівні змісту, сенсу, а також явище та механізм «неврахований суб'єкт/продукт» [6–8].

Формулювання мети і завдань статті. В умовах, коли перше місце посідає проблема людини, людино- і психо- мірність, порушується їхня пропорційність щодо результатів людської діяльності, знову гостро відчувається необхідність загального методу пізнання «нового типу», що дозволив би мати певні уніфіковані позиції «нового типу» або в єдиній системі «нового типу» вимірювань для аналізу і пізнання як людини і простору, так і психологічних ресурсів обдарованої особистості, її потенціалів самореалізації [22].

У даній статті ми продовжуємо розглядати психологічні особливості процесу та механізму розвитку особистісних смисло-інформо-цінностей (наприклад, стиль, макроконфігурація/композиція, характер її рухливості — нелінійність і ін.) та їх специфіку у обдарованої особистості в сучасних умовах на підставі експериментальних даних дослідження К-методики «Видалення зайвого» [11; 13; 14]. Завданнями статті є спроба показати: принципову новизну сучасних психологічних умов процесу розвитку і самоорганізації психологічних ресурсів особистості, її специфіку у обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності; ефективність теоретичної і методологічної, емпіричної і методичної бази психосинергетичного підходу у вирішенні проблеми розуміння психологічних особливостей процесу самореалізації особистості і механізмів самоорганізації психологічних ресурсів та специфіки композиції її потенціалу самореалізації у обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності.

Стаття присвячена питанню дослідження специфіки процесу і механізмів самоорганізації психологічних ресурсів обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності в потенціал її самореалізації в умовах дії зазначених факторів і явища різнорівневої критичної різниці, яке породжується ними. Це розглядається з позицій виникаючого неврахованого продукту/суб'єкту, що в певних умовах стає керуючим параметром поведінці обдарованої особистості, формування

циклічних і цільових детермінант потенціалу самореалізації особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності. Причому психологічні особливості процесів і механізмів розвитку потенційної сфери особистості розглянуті в рамках поняття «психомірні середовища», «неврахований продукт/суб'єкт», «середовище-в-середовищі»/ «ціле-в-цілому», їх особливостей і поведінки з позиції психосинергетики [5].

Виклад методики і результатів дослідження. Теоретико-методологічною підставою К-методу і К-методик є концептуальна модель «ціле-в-цілому»/«нелінійне середовище-в-нелінійному середовищі», їх похідні: концепція осьового просторово-часового центрування і осьового людино-просторово-часового центрування особистості макроцілого, макроцілісності, макросередовища і кожного цілого/цілісності/середовища, включеного в певні «макро». Також в цю основу входять принципи психосинергетики, векторність процесу, відносин і неврахованого продукту, власне присутність результату відносин середовищ, систем, композицій – самого «неврахованого продукту/суб'єкта» та ін. [5–7]. Призначення і можливості К-методу і К-методик, як показали дослідження, в т. ч. дисертаційні експериментальні [14; 16], мають широкий спектр і спрямовані на різні рівні, які розглядаються в психосинергетиці як композиційно організовані цілісності, що сприяють утворенню нових різно-багатовимірних цілих. Характеристики подібних середовищ описуються в термінах нелінійності, самоорганізації, складності поведінки, нерівноважності, динамічного хаосу. В дослідженні підтверджено, що це призводить до питання існування і специфіки поведінки такого явища як неврахований продукт/суб'єкт – результат відносин між цілісностями/цілими/середовищами, який в певних умовах стає керуючим параметром, в тому числі й самореалізації обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності..

Розглянемо детальніше К-методику «Видалення зайвого».

Діагностичний її варіант являє собою процедуру, коли діагностуємий клієнт/пацієнт отримує завдання прийняти участь в спеціально організованій інноваційно-дослідницькій діяльності з використанням методики професора І.В. Єршової-Бабенко «Видалення зайвого», яка була опублікована в монографії І.В. Єршової-Бабенко [6], де було описано зміст та основні етапи її виконання, а саме:

Перший етап. В основу першого кроку в методі покладений один із принципів самоорганізації – принцип пошуку та видалення зайвого.

Припустимо, що в обраному лінгвістичному фрагменті-абзаці присутні слова, без яких Ви спроможні зрозуміти, про що йде мова. Це так звані «зайві» слова, які необхідно викреслити з тексту. Їх кількість індивідуально варіюється й у кожної людини виникає різному: інтуїтивно або усвідомлено.

Другий крок. Слова, що залишилися після проведеного викреслювання, виписуються у стовпчик. Проміжний крок (2а) полягає в тому, щоб переглянути отриманий список із решти слів і знову викреслити зайве, але тепер уже зі стовпчика. Слова, які залишилися і є «смысловими одиницями тексту», тому що вони, на думку автора методики, передають зміст усього фрагмента-абзацу.

Третій крок реалізує принцип «вішака»: створюється смислова модель (конструкція) із решти смислових одиниць, вершиною якої стає слово або словосполучення, яке володіє відповідним узагальнюючим змістом, індивідуально обрано кожною людиною. При цьому, у різних людей вершиною стають різні слова. Виникає деяка фігура, умовно наближена по виду до трикутника, що може ставати основою тетраедра тощо.

Четвертий крок (останній для першого етапу роботи) полягає в тому, щоб намалювати умовний малюнок, який виражає зміст цілісної моделі (конструкції).

Другий етап вводиться в роботу через три місяці після того, як сформувалася комплексна чотирьох-крокова навичка роботи з текстом (див. опис першого етапу). Ступінь сформованості навички визначається шляхом виміру витрачаємого часу.

П'ятий крок: абзацні «вішаки» тексту, які утворилися на першому етапі виконують функцію, умовно кажучи, «слів тексту» наступного рівня смислової ємності та стиснення. На даному етапі формується навичка створення зведеного «вішака» на основі першого та другого «абзацних». Виникає перший «зведений вішак» і перший «зведений малюнок», потім – третього та четвертого «абзацних». Виникає другий «зведений вішак» та другий «зведений малюнок». І так далі, згортаючи кожен раз по два чергових абзацних «вішака» та створюючи кожного разу відповідний «зведений малюнок».

На шостому кроці створюється така смислова модель-«вішак», у якій умовними «словами» є «вішаки», отримані на п'ятому кроці.

Шлях формування нової навички продовжується до тих пір, поки не виникне зведений «вішак» і малюнок цілого тексту, в ролі якого можуть виступати: параграф підручника або монографії, розділ, глава, стаття; кілька статей по одній проблемі або одного автора; кілька підручників з однієї дисципліни; кілька книг з однієї дисципліни, проблеми або одного автора; кілька дисциплін або наукових галузей, нарешті, ширше – на всіх рівнях діяльності людини.

Причому, як доводять результати наших досліджень, К-методика «Видалення зайвого» демонструє високий рівень структурованості матеріалу, що забезпечує породження процесів самопроекування, фантазії, творчості, а не тільки тих чи інших окремих (частини цілого) розрізнених характеристик суб'єкта [15]. Як було показано раніше, саме структурований матеріал виступає в якості стимулу до заповнення відсутньої інформації (структуруючих принципів) з внутрішнього світу особистості (її власної організації) [5; 14; 16].

Принципова відмінність цієї К-методики від наявних в психології традиційних методів аналізу, полягає: як в розгляді досліджуваного феномену в рамках теорії психіки і К-методу І.В. Єршової-Бабенко, так й в макроаналізі усіх складових потенціалу самореалізації особистості як одного макрозображення та оцінюванні композиційних характеристик макрозображення структури її психологічних ресурсів та їх співвідношень в об'ємі і динаміці з позиції цілісності і психосинергетичної концептуальної моделі «ціле-в-цілому». В даній К-методиці також активізуються і якісно інші характеристики особистості – макрорівневі, що включають поняття цілого, цілісності, середовища та їх нелінійності (нелінійна динаміка, динамічний хаос), нерівноважності в першу чергу. Вони дозволяють, з одного боку, аналізувати цілісність внутрішнього світу особистості через його макроповедінку, в т.ч. і макроструктурні механізми і характеристики, з іншого – цілісно впливати на ціле / цілісність / середовище при створенні необхідної якості потенційної сфери людини, її ресурсф і резервів в процесах формування, корекції і розвитку обдарованої особистості в умовах спеціально організованої інноваційно-дослідницької діяльності з використанням методики «Видалення зайвого». При цьому на рівні цілісності недостатньо структурований для сприйняття особистості текстовий матеріал (нова інформація) може виконувати продуктивну функцію динамічного хаосу та грати продуктивну роль, якщо підштовхує, змушує особистість до створення своєї якісно нової поведінки, структури/макроструктури свого внутрішнього світу з синтезом

макрокомпозицій, наприклад, особистість створює модель поведінки до виникнення нової ситуації і необхідності створити нову з урахуванням умов, які змінилися; інший варіант – змушена використовувати безконтрольно виниклу модель в новій ситуації і супроводжувану розвалом колишньої моделі, або переходить у третю композицію, створену особистістю в постситуаційний період із двох наявних в своєму внутрішньому світі, а не просто шукає, використовує «відсутню інформацію» [5; 14]. Яскравий приклад такого вимушеного створення особистістю якісно нового третього різновиду макрокомпозиції поведінки і макроструктури – це створення нової психобіовіртуальної форми існування художнього твору (малюнок на останньому кроці виконання завдань), трансформація форми існування отриманої інформації у внутрішньому світі особистості, в т.ч. з виходом у матеріальний носій у вигляді тез, доповіді тощо [7].

Дана методика орієнтована на стан особистості в цілому/цілісності, її внутріпсихічного, внутрішньоособистісного і міжособистісного світів людини та розглядається як з'єднання різного характеру цілих, наприклад певних ресурсів та включення їх в особливу композицію потенційної сфери – макроціле [6; 14]. Крім того, виділено результат відносин між цілими/цілісностями/середовищами – «неврахований продукт», який потенційно може виступати як діючий суб'єкт – «неврахований суб'єкт» і впливати на те, що відбувається. Нарешті, відмінність цього підходу – в макрокомпозиційному рівні аналізу (композиційний метод) В даному підході вираз «динаміка зміни стану особистості» носить принципово новий характер та інтерпретацію уявлення про фазовий перехід нового типу [18], так як розкривається через уявлення про нелінійність, нерівноважність як обов'язкову умову самих психічних процесів, їх відносин і результату по типу «неврахований продукт/суб'єкт», а також ролі явища крайньої нерівноважності [5; 13]. Тим самим підхід змістовно і концептуально відрізняється від загальноприйнятого як на рівні терміну «динаміка», так і на рівні термінів «особистість», «стан», а ідея наближення динамічних систем до рівноваги, сформульована на мові теорії ансамблів, вимагала виходу за межі ідеалізації інтегрованих систем [18], причому нерівноважна динаміка виявляється необхідною при трактуванні динамічних процесів, – перш за все, явищ розвитку.

К-методика демонструє каскади дій, спрямованих на створення (виникнення) якісно нової моделі «життя в творчості», поведінки і макроструктури на основі переведення цінності в нову форму існування. При чому наша позиція і К-методика, як видно з вищеописаного, співвідноситься з якісним рівнем в аспекті його нелінійності, нерівноважності (в т.ч. крайньої нерівноважності, наприклад, в творчості), різного ступеня хаотизації. Важливим моментом в подібному підході до роботи психолога стає розуміння, що спроба створення особистістю якісно нової моделі, композиції внутріособистісної і зовнішньої поведінки з реалізацією в творі (фільм, картина, музика), структури більш вищого рівня може увінчатися успіхом при зовнішній, здавалося б, відсутності необхідних для цього умов.

При розгляді поведінки обдарована особистість ми виходимо з твердження, сформульованого в контексті синергетичного підходу [18; 19; 21] і психосинергетики [5; 6], що як вона, її ресурсність та потенціал самореалізації, так і її поведінка, можуть бути віднесені до підкласу відкритих нелінійних самоорганізуючих середовищ / систем. Керуючим параметром в її поведінці, а, отже, в розвитку обдарованості особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності, виявляється явище/механізм, названий нами «неврахований суб'єкт / продукт» і включений в підстави

психосинергетики [5]. В якості ще трьох механізмів розглядається вкрай (сильно) нерівноважний стан і явище «мерехтливі точки» [5], що характеризують обдарованість особистості, а також механізм самоорганізації, який визначає психіку людини як гіперсистему синергетичного порядку і як систему психічної реальності, що включає особистість [4].

Обдарованість характеризується вкрай нерівноважним станом особистості – складного відкритого нелінійного середовища, цілісність що самоорганізується, рівень якої впливає на ресурсність людини в цілому, характер і форми її поведінки (творчої самореалізації і інноваційно-дослідницької діяльності), характер сприйняття свого внутрішньоособистісного і навколишнього світів як вкрай рухомого, нестабільного мінливого світу смислових / інформаційних цінностей, обраних і обираємих людиною в цих умовах, а їх певний тип поєднання призводить до відповідних вчинків, до виникнення творів відповідної художньої або наукової цінності [22]. Поряд з цим її смислові/інформаційні міжціннісні внутрішньоособистісні і міжособистісні зв'язки (особистісно забарвлені в цьому ключі творчість, когнітивність, комунікація) визначають форми поведінки і творчої діяльності такої особи, її стан і прояв відповідно до визначення вкрай нерівноважного стану, більш того, в певних ситуаціях це можливо саме при збільшенні безладу щодо колишньої дотворчої композиції, моделі, структури і тієї, яка існує. Як було зазначено раніше, перед нами явище порога самоорганізації, що реалізується в даному випадку в особистісному, психічному аспекті і саме «в таких станах певні флуктуації замість того, щоб затухати, посилюються і заволодівають всією системою, змушуючи її еволюціонувати до нового режиму, який може бути якісно відмінним від стаціонарних станів, відповідних мінімуму ентропії» [17; 18]. Це явище полягає в тому, що коли за деякою межею всупереч законам, наприклад, класичної термодинаміки або теорії відображення, теорії систем, що застосовуються в психології (гуманітарному знанні), не тільки не збільшується безлад, але виникає якісно новий порядок, макропорядок, макрокомпозиція (в тому числі яка у процесі становлення, а не сталості), що починає «підтягувати» під свою композиційну модель, структуру інші дрібні процеси і утворення [7]. Саме цю межу, цей поріг в науці другої половини ХХ ст. почали називати порогом самоорганізації, а на рівні поведінки особистості це виглядає як відрив від свого рівня у вигляді стрибка, а обдарована особистість переходить в нову якість, що може супроводжуватися руйнуванням особистістю себе або свого оточення, відносин з оточуючими, з соціумом тощо. Причому перехід може відбуватися болісно і в певних випадках бути непродуктивним, або завершується інсайтом, в новій формі існування, радістю звільнення від вантажу безрезультатних пошуків за рахунок переведення енергій потенціалів обдарованої особистості в продуктивні дії на підставі якісно нових уявлень щодо продукту власної творчості.

Наші дослідження психологічних особливостей становлення й самореалізації особистості дослідника в спеціально організованих умовах інноваційно-дослідницької діяльності з використанням методики «Видалення зайвого» показали, що особи, які мали труднощі в опануванні К-методом роботи з інформацією були з недиференційованими професійними уподобаннями або їх професійний тип був не дослідницький, а зростанню інноваційного потенціалу особистості сприяли зростання тривожності і занурення у себе, що в той же час супроводжувалося негативно-генералізованим ставленням до будь-якої інформації і до змін у житті в цілому [11]. Причому ці респонденти обрали вимушено-приспосувальний тип інноваційної взаємодії зі світом, зокрема при організації власного

життя в цілому, в той же час в тих самих умовах респонденти, які з легкістю засвоїли методику, характеризувалися сформованим дослідницьким типом особистості професіонала, осмислено-ініціативним типом самореалізації інноваційного потенціалу, в том числі при організації власного життя в цілому, а відношення до нової інформації і до змін у житті було позитивно-диференційованим. Таким чином було підтверджено можливості використання методики «Видалення зайвого» як експрес-діагностичного інструментарію прогнозування схильності обдарованої особистості до інноваційно-дослідницької діяльності.

Далі представлено результати тандемного аналізу щодо угруповання складових потенціалу самореалізації особистості в єдину композицію [14]. В якості діагностичного інструментарію в методиці використані синергетичний принцип макромоделювання [3; 20]. Підводячи підсумки першого етапу тандемного аналізу було статистично та психологічно обґрунтовано восьми-факторну модель потенціалу самореалізації особистості, яка надала можливості встановити склад, чисельність, структуру компонентів та їх зміст. За результатами проведеного факторного аналізу виявлено такі складові компонентної моделі: «Ресурси професійного самовизначення», «Інноваційні ресурси», «Ресурси самоактуалізації», «Ресурси самоменеджменту», «Ресурси психологічної зрілості», «Базові екзистенціальні ресурси», «Ресурси стійкості» і «Ресурси синергії». Другим етапом тандемного аналізу є процедура кластерізації отриманих результатів. Основним методом в роботі був обраний ієрархічний кластерний аналіз за методом Варда, а як міра подібності – відстань Мінковського. Застосовувався аналіз, об'єктами якого виступали всі виділені на попередньому етапі фактори, що розкривають компонентну специфіку потенціалу самореалізації особистості, а параметрами кластерізації були випробувані, які взяли участь у дослідженні.

Нагадаємо, що прийнятий у психології аналіз структури в даній К-методиці спирається на принципово нові макрокомпозиційні характеристики не окремого кластеру, а макрозображення структури потенціалу самореалізації особистості з 8-ми складових в цілому як композиційно об'ємного цілого або цілісності в його нелінійній динаміці. Ці макрокомпозиційні інструменти є високоінформативними, високошвидкісними та досить адекватними для отримання об'єктивної інформації стосовно ресурсності особистості, її готовності до свідомої інноваційно-дослідницької діяльності зі збереженням власної цілісності і продуктивності.

На рисунку 1. наведено дерево кластерного аналізу або дендрограма, що відображає результати угруповання восьми складових досліджуваного феномену на всіх кроках математичного алгоритму пояснення єдиної композиції комплексної різнебагатовимірної характеристики особистості як складної полісутнісної цілісності. Аналіз отриманих результатів показав, що за допомогою традиційного аналізу структури досліджуваного феномену можна виділити три кластери. До першого кластеру увійшли три фактори з восьми-факторної моделі потенціалу самореалізації особистості, що представлено такими складовими: ресурси самоактуалізації (РСА), ресурси синергії (СЕ) і ресурси психологічної зрілості (ПЗ). До другого кластеру увійшли також три фактори з складовими: інноваційні ресурси (ІР), базові екзистенціальні ресурси (БЕР) та ресурси самоменеджменту (РСМ). До третього кластеру увійшли два фактори з такими складовими: ресурси професійного самовизначення (РПС) і ресурси стійкості (ТС).

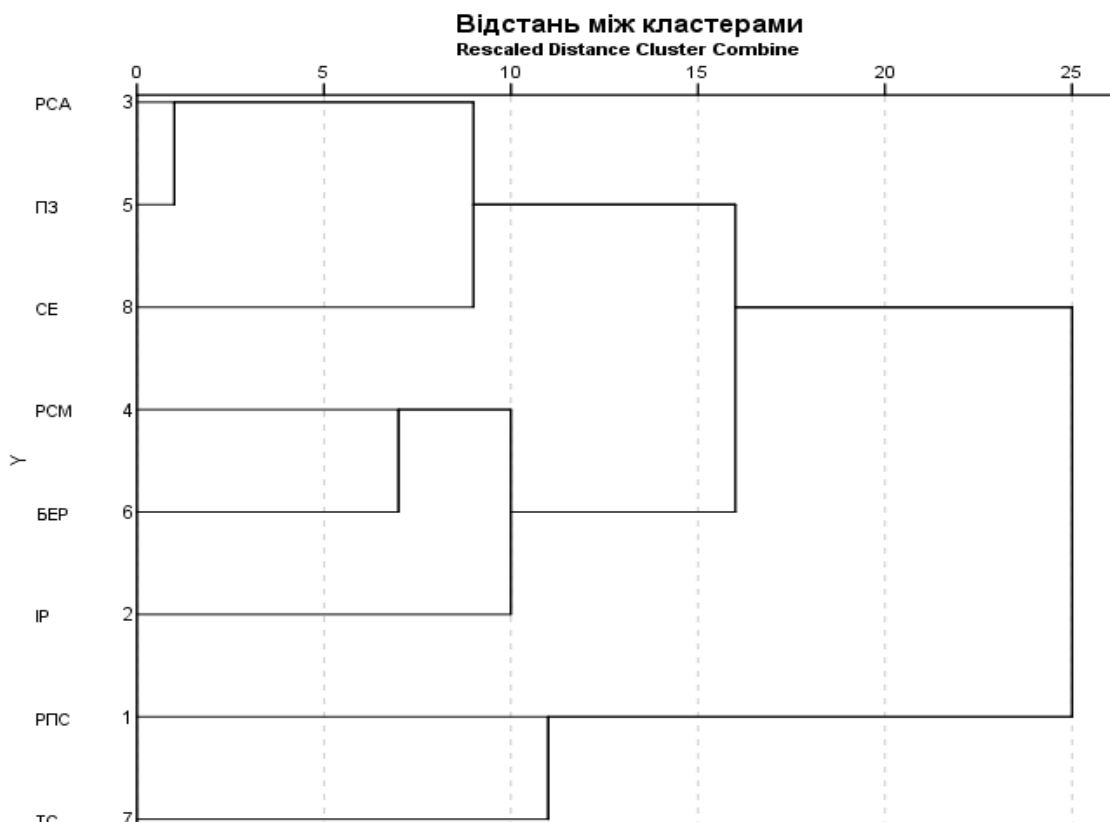

Рис. 1. Дендограма кластерного аналізу композиції потенціалу самореалізації особистості

Примітка: умовні позначення: 1,2,3,4,5,6,7,8 – порядкові номери досліджуваних факторів обраної моделі потенціалу самореалізації особистості; цифрові значення над дендрограмою являють собою відстані між кластерами; СЕ – ресурси синергії, ПЗ – психологічна зрілість, РСА – ресурси самоактуалізації; ІР – інноваційні ресурси, БЕР – базові екзистенціальні ресурси, РСМ – ресурси самоменеджменту, РПС – ресурси професійного самовизначення, ТС – ресурси стійкості.

Аналіз психологічного змісту складових трьох кластерів показав можливість розгляду таких вимірів самореалізації особистості: професійне самовизначення, соціально-психологічне зростання та становлення відкритої цілісності, що здатна до творчого самозмінювання в мінливих умовах інноваційної діяльності зі збереженням власної унікальності, здоров'я і продуктивності. Цей факт співзвучний з позиціями запропонованої Л.О. Коростильової концепції самореалізації особистості в професійній сфері, де було виявлено існування деяких системних ефектів, що сприяють або ускладнюють цей процес, а також визначено такі етапи самореалізації: професійне самовизначення, становлення в професії і професійний ріст [10].

Далі розглянемо композицію потенціалу самореалізації особистості всієї вибірки в цілому. Згідно з цим розглянемо специфіку усіх зв'язків між складовими отриманих кластерів, які об'єднано у два блоки. Перший блок представлено двома кластерами, характеризують ресурси самоактуалізації зрілої особистості, що здатна до самоорганізації та самозмінювання в мінливих умовах інноваційної взаємодії людини з Всесвітом на різних рівнях. Другий блок представлено одним кластером, що об'єднав ресурси суб'єктного самовизначення особистості, зокрема у професійній сфері та ресурси, що забезпечують витривалість самоздійснення сильного «Я» й наполегливість у досягненні бажаного. Виявлено, що генеральною тенденцією для всієї вибірки є сполученість професійного вибору з витривалістю його дотримання або виникненням

труднощів соціалізації особистості при надмірності прагнення до самоздійснення сильного «Я» в професійній сфері

Модель відображає ті складові (ресурси), що надають людині можливості самоактуалізації і суб'єктного самовизначення, особистісно-професійного самовдосконалення і самоорганізації, творчого самозмінювання в мінливих умовах зі збереженням власної цілісності та встановлення гармонійних взаємозв'язків з людьми й коеволюції з Всесвітом на різних рівнях, розкриває динамізуючу роль «стійкості-нестійкості», яка впливає на готовність особистості здійснити перехід від планів до їх самореалізації через використання резерву варіативності через об'єднання ресурсів особистості та встановлення когерентних взаємозв'язків кумулятивних процесів самоактуалізації й дисипативних процесів самотрансценденції, які виявляються складовими загального механізму самореалізації особистості, що забезпечує її суб'єктне самовизначення, витривалість самоздійснення сильного «Я» в професійній сфері та самоорганізацію на різних рівнях творчого самозмінювання в мінливих умовах інноваційної взаємодії з Всесвітом та кризи зі збереженням власної цілісності, де самоактуалізаційні процеси пов'язані з набуттям соціально-психологічної зрілості особистості, її цілісності й синергії, а інноваційні – пов'язані з природньою здатністю особистості як відкритої системи, здатної до самоорганізації усіма видами власної активності, що виникає як наслідок перетворення надлишкових понаднормативних можливостей в адаптивну активність, на що вказував О.Г. Асмолов [2].

Утворюється особистісно орієнтований смисло-інформаційно-ціннісний каркас у вигляді безперервно мінливої конфігурації з мінімально чотирма типами меж: фіксованими, рухливими / трансформувемими, розподіленими і граничними, що включає, як правило, незмінне ядро особистісно орієнтованих цінностей, яке ми назвали «мерехтливі точки» [5, с. 263-265]. Причому каркас неперіодично проявляє себе, спостерігаються блукаючі виходи у вигляді творчого пошуку обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності, що мовою нелінійної динаміки, «нестійка безліч точок» і їх часовий режим характеризується як складний хаотичний з декількома незалежними частотами, де хаос, поведінка траєкторії не є періодичною, а введене поняття «осьова організація» обдарованої особистості передбачає, що осей, тобто смисло- / інформо- / цінностей, у кожної людини певна безліч (сукупність). Це означає, що помилково прагнути потрапити в той самий творчий стан і отримати таку ж якість продукту інноваційно-дослідницької діяльності. При цьому формування смисло-інформо-ціннісного каркаса особистості, особистісно орієнтованої сукупності смисло-інформо-цінностей відбувається шляхом утворення внутрішньоособистісних міжціннісних зв'язків, в залежності, як підкреслює М.С. Каган [9], від потреб соціокультурного середовища і від власної активності особистості. Додамо, і від особистісно орієнтованих, суб'єктних смисло-інформо-цінностей, їх змістовного та емоційного навантаження, в т. ч. стилю, від характеру / типу процесу їх утворення, в т.ч. ступеня рухливості макроконфігурації, стійкості особистісного ядра.

В аналізуємої моделі в якості «мерехтливих точок» можуть бути розглянуті окремі ресурси особистості, що в певних умовах виконують роль керуючого параметру змін в структурі потенційної сфери особистості і на рівні її поведінки в цілому.

Отже проведений аналіз композиції потенціалу самореалізації особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності з використанням К-методу і методики «Видалення зайвого» дозволяють припустити, що йдеться про три атрактори

самореалізації особистості, які дозволяють диференціювати респондентів за специфікою композиції його потенціалу на три підгрупи, а саме: 1) підгрупу осіб, функцію цільової детермінанти в яких виконує синергія, а циклічної – певний рівень соціально-психологічної зрілості особистості, яка самоактуалізується; 2) підгрупу осіб, схильних до інноваційної взаємодії з Всесвітом на різних рівнях, в тому числі при організації власного життя в цілому, в яких функцію цільової детермінанти виконують інноваційні ресурси, а циклічної детермінації – базові екзистенції людини як відкритої нелінійної системи/середовища, здатної до свідомої самоорганізації творчого замозмінювання в мінливих умовах зі збереженням власної цілісності і продуктивності; 3) підгрупу осіб, які здатні до витривалого самоздійснення сильного «Я» з мерехтливим режимом ресурсності особистості, де по черзі функцію цільової детермінанти самореалізації виконують ресурси професійного самовизначення, а циклічної – ресурси стійкості і навпаки. Інакше кажучи респонденти першої групи прагнуть до гармонії і самоактуалізації, другі – до самотрансценденції і виходу за межі власного «Я», а увага респондентів третьої підгрупи зосереджена на витривалому самоздійсненні у професійній сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. К-метод «Створююча сила» і К-методика «Видалення зайвого», розроблені на підставі психосинергетичного підходу, дозволяють розглядати характеристики макрозображення на авторському композиційному і макрокомпозиційному рівнях, коли аналізуються характеристики композиційної організації як обдарованої особистості в цілому, так й складових потенціалу самореалізації як одного цілісного макрозображення одночасно. Саме ці характеристики, розглядаються як маркери стану і організації внутрішньоособистісного простору і часу людини, яка діагностується, а також індивідуальної композиції потенціалу самореалізації особистості в цілому, що дозволяє прогнозувати спрямованість процесу самореалізації та готовність особистості до свідомої продуктивної інноваційно-дослідницької діяльності і здатність до творчого замозмінювання в мінливих умовах. При бажанні складові потенціалу самореалізації особистості можуть бути розглянуті на загальноприйнятому в психології рівні, коли аналізуються лінійні зв'язки між окремими ресурсами у певному кластері.

Дана К-методика виявляється особливо актуальною, оскільки вона дозволяє швидко і ефективно діагностувати стан особистості в цілому, на рівні цілісності, оцінити можливі розвитку/деструкції в її структурі і поведінці в цілому, а не тільки фрагментарно, виявити зони потенційного особистісно-професійного зростання у дослідника інформаційних ресурсів в співвідношенні з її цілісністю. Ще одним продуктивним аспектом даної К-методики є її можливість за рахунок організаційної структури процедури отримати за короткий термін максимально доступну інформацію про стан особистості досліджуваного і відстежити динаміку зміни її стану. Тому дана методика особливо продуктивна при роботі з обдарованою молоддю.

Проте аналіз отриманих результатів наштовхнув на необхідність подальшого пошуку математичних моделей і створення методів і методик аналізу потенціалу самореалізації обдарованої особистості, в тому числі й схильної досвідомої продуктивної інноваційно-дослідницької діяльності які більш повно пояснять психологічний зміст явища, що вивчається. Перспективою вважаємо також розробку К-методики комплексного дослідження цілісного феномена з урахуванням як свідомих, так і несвідомих рівнів особистості в межах складної структури «brain – mind – psyche» [22].

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. – Випуск 14. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2018. – 436 с.
2. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл: изд. центр «Академия», 2007. – 528 с.
3. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
4. Ершова-Бабенко И.В. Психомерные среды в контексте психосинергетики и их роль в постнеклассическом понимании социума – нелинейное целое в нелинейном целом / И.В. Ершова-Бабенко // Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М.: Прогресс – Традиция, 2009. – С. 314-327.
5. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетика. Монография. / И.В. Ершова-Бабенко. – Херсон: Изд-во «Гринь Д.С.», 2015. – 432 с.
6. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. (Концептуальная модель). Монография / И.В. Ершова-Бабенко. – Винница: NOVA KNYHA, 2005. – 360 с.
7. Ершова-Бабенко И.В. Теоретичний підхід до вивчення особистісних цінностей у обдарованій особистості. Діагностична К-методика «10×10» / И.В. Ершова-Бабенко // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2018. – Т. VI. – № 14. – С. 6-14.
8. Ершова-Бабенко И.В. Явище і механізм «неврахованого суб'єкту/продукту» в поведінці обдарованої особистості. Психологічний аспект (основи психосинергетики). Стаття 2 / И.В. Ершова-Бабенко // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2019. – Т. VI. – № 15.
9. Каган М.С. Формирование личности как синергетический процесс / М.С. Каган // Синергетическая парадигма. – М.: Прогресс, 2003. – С. 217–219.
10. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: Основные сферы жизнедеятельности : Дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Л.А. Коростылева. – СПб, 2001. – 398 с.
11. Кривцова Н.В. Профессиональные предпочтения и типологические особенности личности исследователя информационных ресурсов / Н.В. Кривцова // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». – 2016. – № № 7 / СХХХХVIII. – С. 26-39.
12. Кривцова Н.В. Проявления свойств личности исследователя в кризисе / Н.В. Кривцова // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – Т. III (31). – № 61. – С. 86-90.
13. Кривцова Н.В. Психологические детерминанты самореализации личности исследователя / Н.В. Кривцова // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». – 2016. – № № 2-3 / СХХХХIII-СХХХХIV. – С. 196-206.
14. Кривцова Н.В. Психологічні особливості потенціалу самореалізації особистості : дис ... канд. психол. наук: 19.00.01: Загальна психологія, історія психології / Н.В. Кривцова. – Одеса, 2018. – 296 с.
15. Лебедева Л.Д. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии / Л.Д. Лебедева, Ю.В. Никонорова, Н.А. Тараканова. – СПб: Речь, 2013. – 332 с.
16. Мадинова Ю.И. Композиционная организация рисунка как симптомокомплекс адаптивности / дезадаптивности личности. Проблема исследования и диагностики: монография / Ю.И. Мадинова. – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2016. – 236 с.
17. Пригожин И. Современная термодинамика. От тепловых двигателей до диссипативных структур / И. Пригожин, Д. Кондепуди. – Москва: Мир, 2002. – 461 с.

18. Пригожин И.Р. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И.Р. Пригожин. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.
19. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
20. Хакен Г. Принципы работы головного мозга: Синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности / Г. Хакен. – М.: Per Se, 2001. – 353 с.
21. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М.: Мир, 1985. – 424 с.
22. Yershova-Babenko I.V. Theoretical Foundations of Psycho-Synergetics as the Psychological Principles - Theoretical and Practical Introduction of the Competence Approach in High Education of Ukraine / I.V. Yershova-Babenko, N.V. Kryvtsova // Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph. – Vienna: Premier Publishing, 2019.

References transliterated

1. Aktualni problemy psikhologii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Tom VI: Psikhologiya obdarovanosti. – Vypusk 14. – Kyiv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2018. – 436 s.
2. Asmolov A.G. Psikhologiya lichnosti: kulturno-istoricheskoe ponimanie razvitiia cheloveka / A.G. Asmolov. – М.: Smysl: izd. tcentr «Akademii», 2007. – 528 s.
3. Budanov V.G. Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoi nauke i v obrazovanii / V.G. Budanov. – М.: Izdatelstvo LKI, 2008. – 240 s.
4. Ershova-Babenko I.V. Psikhomernye sredy v kontekste psikhosinergetiki i ikh rol v postneklassicheskom ponimanii sotciума – nelineinoe tseloe v nelineinom tselom / I.V. Ershova-Babenko // Sinergeticheskaya paradigma. Sotcialnaya sinergetika. – М.: Progress – Traditsiya, 2009. – S. 314-327.
5. Ershova-Babenko I.V. Psikhosinergetika. Monografiya. / I.V. Ershova-Babenko. – Kherson: Izd-vo «Grin D.S.», 2015. – 432 s.
6. Ershova-Babenko I.V. Psikhosinergeticheskie strategii chelovecheskoi deiatelnosti. (Kontseptualnaya model). Monografiya / I.V. Ershova-Babenko. – Vinnitsa: NOVA KNYHA, 2005. – 360 s.
7. Ershova-Babenko I.V. Teoretychnyi pidkhid do vyvchennia osobystisnykh tsinnosti u obdarovanoi osobystosti. Diahnostychna K-metodyka «10×10» / I.V. Yershova-Babenko // Aktualni problemy psikhologii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – 2018. – T. VI. – № 14. – S. 6-14
8. Yershova-Babenko I.V. Yavlyshche i mekhanizm «nevrahovanoho sub'iektu/produktu» v povedintsi obdarovanoi osobystosti. Psikhologichnyi aspekt (osnovy psikhosinerhetyky). Statia 2 / I.V. Yershova-Babenko // Aktualni problemy psikhologii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – 2018. – T. VI. – № 15.
9. Kagan M.S. Formirovanie lichnosti kak sinergeticheskii protsess / M.S. Kagan // Sinergeticheskaya paradigma. – М.: Progress, 2003. – S. 217–219.
10. Korostyleva L.A. Psikhologiya samorealizatsii lichnosti : Osnovnye sfery zhiznedeiatelnosti : Dis. ... d-ra psikhol. nauk : 19.00.01 / L.A. Korostyleva. – SPb, 2001. – 398 s.
11. Krivtcova N.V. Professionalnye predpochteniya i tipologicheskie osobennosti lichnosti issledovatelya informatsionnykh resursov / N.V. Krivtcova // Naukovo-praktichnyi zhurnal Pivdennoho naukovo tcentru APN Ukrainy «Nauka i osvita». – 2016. – № № 7 / CXXXXVIII. – S. 26-39.
12. Krivtcova N.V. Proizvleniya svoistv lichnosti issledovatelya v krizise / N.V. Krivtcova // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – T. III (31). – № 61. – S. 86-90.

13. Krivtcova N.V. Psikhologicheskie determinanty samorealizatsii lichnosti issledovatel'ia / N.V. Krivtcova // Naukovo-praktichnii zhurnal Pivdenного naukovogo tcentru APN Ukraїni «Nauka i osvita». – 2016. – № № 2-3 / CXXXIII-CXXXIV. – S. 196-206.
14. Kryvtsova N.V. Psychological features of the self-realization potential of a personality/ - manuscript, Dissertation for a candidate Degree in Psychology (Ph.D.). Speciality 19.00.01 "General Psychology. History of Psychology", Odesa National University named after I.I.Mechnikov, 2018. - 296 p..
15. Lebedeva L.D. Entsiklopediia priznakov i interpretatsii v proektivnom risovanii i art-terapii / L.D. Lebedeva, Iu.V. Nikonorova, N.A. Tarakanova. – SPb: Rech, 2013. – 332 s.
16. Madinova Iu.I. Kompozitcionnaia organizatsiia risunka kak simptomokompleks adaptivnosti / dezadaptivnosti lichnosti. Problema issledovaniia i diagnostiki: monografiia / Iu.I. Madinova. – Kherson: FLP Grin D.S., 2016. – 236 s.
17. Prigozhin I. Sovremennaia termodinamika. Ot teplovykh dvigatelei do dissipativnykh struktur / I. Prigozhin, D. Kondepudi. – Moskva: Mir, 2002. – 461 s.
18. Prigozhin I.R. Poriadok iz khaosa: Novyi dialog cheloveka s prirodoi / I.R. Prigozhin. – M.: Progress, 1986. – 431 s.
19. Khaken G. Informatciia i samoorganizatsiia: Makroskopicheski podkhod k slozhnym sistemam / G. Khaken. – M.: Mir, 1991. – 240 s.
20. Khaken G. Printsiipy raboty golovnogo mozga: Sinergeticheski podkhod k aktivnosti mozga, povedeniiu i kognitivnoi deiatelnosti / G. Khaken. – M.: Per Se, 2001. – 353 s.
21. Khaken G. Sinergetika. Ierarkhiia neustoichivostei v samoorganizuiushchikhsia sistemakh i ustroistvakh / G. Khaken. – M.: Mir, 1985. – 424 s.
22. Yershova-Babenko I.V. Theoretical Foundations of Psycho-Synergetics as the Psychological Principles - Theoretical and Practical Introduction of the Competence Approach in High Education of Ukraine / I.V. Yershova-Babenko, N.V. Kryvtsova // Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph. – Vienna: Premier Publishing, 2019.

Yershova-Babenko I.V., Kryvtsova N.V. Psychological resources of a gifted personality, inclined to innovative research activity. Diagnostic composition technique "Removing unnecessary". In the article the psychosynergic approach is considered for solving the problem of understanding of psychological resources, their specificities in gifted personality, inclined to innovation research in modern conditions. The proposed conceptual model "The Whole-in-The Whole", the mechanism "unrecognized product / subject", compositional method «Creative Power» and compositional diagnostic and corrective method "Removing unnecessary". The effectiveness of the complex composition of the organization of psychological resources in the potential of its self-realization as a diagnostic and correctional toolkit for the study of the characteristics of a gifted personality who is prone to innovative research activity is shown.

Keywords: psychosynergic approach, compositional method "Creative Power", diagnostic-correction method "Removing unnecessary", conceptual model "The Whole-in-The Whole", gifted personality, psychological resources, potential of self-realization.